

Právní záruky zákonnosti

Miloš Večeřa

BEP101Zk Právní nauka I

Pojem zákonnosti

Je pojem nejen právní, ale i ve státovědě, politologii a dalších vědách. Jde o metodu vládnutí.

Zákonností (legalitou) jako právní kategorií rozumíme bezvýhradnou a všeobecnou vázanost všech právních subjektů, zejména orgánů veřejné moci, právem. Obsahově obdobným pojmem je **ústavnost** (konstitucionalita, příp. konstitucionalismus), která představuje materiální jádro zákonnosti.

Legitimita - všeobecné ospravedlnění či uznání výkonu politické moci či práva společností.

Legitimita de iure x legitimita de facto.

3 roviny zákonnosti: - rovina legislativní,
- rovina aplikační,
- rovina realizační.

Zákonnost je předpokladem **právní jistoty**.

Vedle právních záruk zákonnosti působí širší komplex záruk zákonnosti:

- Společenské a politické záruky zákonnosti
- Ekonomické
- Morální
- Náboženské a další.

Právními zárukami **v širším smyslu** rozumíme všechny právní instituty a právní formy činnosti veřejné moci. V obvyklém **užším smyslu** jimi rozumíme právními formami upravené hmotněprávní a procesněprávní instituty a základní práva, jimiž je zaručována zákonnost normativních právních aktů a dalších pramenů práva, aktů aplikace práva i právního jednání.

Rozlišujeme : **1. preventivní** záruky zákonnosti
2. následné záruky zákonnosti.

Základní podmínkou uplatňování právních záruk zákonnosti je existence a fungování demokratického právního státu.

Podmínky uplatnění právních záruk zákonnosti:

1. Ústavní zakotvení právních záruk zákonnosti
2. Zákonná konkretizace právních záruk zákonnosti
3. Jednota hmotně právní a procesně právní úpravy

Základní druhy právních záruk zákonnosti

1. Ústavní zakotvení základních lidských práv a svobod a mechanismu jejich kontroly a ochrany
2. Kontrola, dozor a dohled
3. Soudní kontrola a právo na soudní ochranu
4. Kontrola vykonávaná veřejným ochráncem práv
5. Petiční právo
6. Zrušení nebo změna vadných právních aktů
7. Neplatnost právního jednání
8. Rozhodování sporů
9. Donucení
10. Právo na odpor

1. Ústavní zakotvení základních lidských práv a svobod a mechanismů jejich kontroly a ochrany

- Zakotvení v mezinárodních smlouvách a úmluvách: Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (1950), Pakty OSN (1966).
- Zakotvení ve vnitrostátním právu (LZPS).
- Mechanismy kontroly dodržování a ochrany základních práv a svobod a ukládání sankcí v případě jejich porušení.
- Základní práva a svobody jsou pod ochranou soudní moci, zvláštní role je zde Ústavního soudu).
- Ústavní garance subjektivních práv a svobody.
- Ustanovení LZPS a mezinárodních úmluv jsou právními subjekty přímo aplikovatelná.

2. Kontrola, dozor a dohled

Dozor – supervize, zejm. státními zástupci (v přípravném řízení trestním, nad výkonem vazby, trestem odnětí svobody, ochranným léčením apod.)

Dohled – namátkově, např. Česká národní banka nad finančním trhem

Kontrolní činnost – nejširší, je vykonávána řadou orgánů, vč. hledisek účelnosti, hospodárnosti a efektivity.

Jde zejména o oblasti kontroly:

a) Kontrola prováděná zastupitelskými sbory

- parlament vůči vládě (vyslovení důvěry, interpelace, rozpočet).
- zastupitelstva obce a kraje – kontrolní činnost ve vztahu k dalším orgánům obce a kraje, rada obce (kraje) jako výkonný orgán se zodpovídá zastupitelstvu.

b) Správní kontrola

je vykonávána ministerstvy a orgány státní správy v oblasti specializované kontroly, odborného dozoru a inspekce podle zákona o kontrole. Běží po dvou liniích:

- Kontrola vnitřní – nadřízené orgány a vedoucí ve vztahu k podřízeným orgánům a pracovníkům;
- Kontrola vnější – vůči nepodřízeným a má buď charakter **obecné státní kontroly** nebo **speciální kontroly** revizními a inspekčními orgány (Nejvyšší kontrolní úřad, Státní energetická inspekce, Česká obchodní inspekce, orgány finanční správy aj.)

c) Kontrola samosprávná – stavovské komory (advokátní komora, lékařská komora, obchodní komora) nebo orgány veřejné vysoké školy.

3. Soudní kontrola a právo na soudní ochranu

- **Právo na soudní ochranu před zásahy do práva**
(právní ochrana před deliktním jednáním)
- **Soudní kontrolu normativních právních aktů**
(zejména Ústavní soud).
- **Soudní kontrolu pravomocných soudních rozhodnutí – mimořádné opravné prostředky**
(zejména Nejvyšší soud, ev. Ústavní soud).
- **Soudní kontrolu správních rozhodnutí**
správní soudnictví a Nejvyšší správní soud.

4. Kontrola vykonávaná veřejným ochráncem práv

Od roku 2000 zajišťuje ochranu fyzických i právnických osob před jednáním správních orgánů, úřadů a dalších institucí uvedených v zákoně, pokud je toto jednání v rozporu s právem nebo neodpovídá principům demokratického právního státu a dobré správy, chrání před jejich nečinností a tím přispívá k ochraně základních práv a svobod. Jeho působnost se nevztahuje na Parlament, prezidenta, vládu, soudy a další v zákoně uvedené orgány. Nemá nařizovací ani sankční pravomoc. Zjistí-li porušení právních předpisů nebo pochybení, vyzve úřad, aby se ke zjištění ve lhůtě 30 dnů vyjádřil.

5. Petiční právo

Ve věcech veřejného nebo jiného společného zájmu má každý právo sám nebo s jinými se obracet na státní orgány a orgány územní samosprávy s žádostmi, návrhy a stížnostmi. Formou je **petice** alespoň dvou osob. Písemnou petici s podpisy občanů je státní organ povinen přijmout, posoudit a do 30 dnů na ni písemně odpovědět. Z petice neplyne právo na její vyhovění. Doručením odpovědi je petice vyřízena. Lze podat novou petici

Vedle petice lze podávat i **individuální stížnost jedincem**. Dotčená osoba má právo obracet se na správní orgány se stížnostmi proti nevhodnému chování úředních osob nebo proti postupu správního orgánu, pokud správní řád neposkytuje jiný prostředek ochrany. Písemná nebo ústní stížnost musí být vyřízena do 60 dnů a stěžovatel vyrozuměn. Nebyla-li řádně vyřízena, může požádat nadřízený orgán o prošetření vyřízení.

6. Zrušení nebo změna vadných právních aktů

Vadný právní akt je účinný a má stejné právní účinky jako akt bezvadný, dokud není zrušen (presumpce správnosti). Jeho vady tak samy o sobě ještě neza-kládají neplatnost či neúčinnost takového právního aktu, ale vyžadují jeho nápravu.

Vadný normativní právní akt může být zrušen nebo změněn normativním právním aktem pravotvorného orgánu stejné nebo vyšší právní síly. Zvláštní role zde náleží Ústavním soudu.

Vady aktů aplikace práva mají povahu skutkovou nebo právní. Formy nápravy těchto vad upravují procesní předpisy soudního a správního řízení.

Od vadných právních aktů je nutno odlišit **právní akt nicotný**, tedy právní akt, který není právním aktem (paakt) a nikoho nezavazuje, ať jde o právní akt **normativní** nebo **individuální**.

Při překročení **kompetencí** orgánu nepůjde o nicotný ale **vadný** akt.

7. Neplatnost právního jednání

U neplatného (vadného) právního jednání subjektů nesplňujícího požadované náležitosti se na rozdíl od právních aktů **neuplatňuje presumpce správnosti**.

Neplatné právní jednání bud’:

1. vůbec nemá předpokládané právní účinky, anebo
2. má jiné právní účinky než bezvadné.

Následky vadných právních úkonů jsou: absolutní neplatnost, relativní neplatnost a zdánlivost právního jednání.

Absolutní neplatnost nastupuje výjimečně v případech:

- a) jednání se zjevně příčí dobrým mravům,
- b) odporuje zákonu a současně zjevně narušuje veřejný pořádek, nebo
- c) zavazuje k plnění od počátku nemožnému. Soud k ní přihlédne i bez návrhu.

Relativní neplatnosti se musí subjekt sám dovolat. Neplatnost je v případě sporu autoritativně vyslovena zpravidla deklaratorním individuálním právním aktem.

Ke **zdánlivému jednání** nesplňujícímu základní náležitosti jednání se nepřihlíží:

- a) chybí-li vůle jednající osoby,
- b) vůle nebyla zjevně projevena,
- c) nedostatečná určitost či srozumitelnost jednání, nelze zjistit jeho obsah.

8. Rozhodování sporů

Významnou právní zárukou je rozhodování sporů, při němž rozhodovací orgán autoritativně rozhodne o právních poměrech účastníků sporu, o jejich subjektivních právech a povinnostech nebo o vzniku, změně nebo zániku soukromoprávního vztahu.

Rozhodování sporů je v zásadě svěřeno **soustavě obecných soudů**, které rozhodují v rámci soudního řízení.

Vedle obecných soudů mohou o sporech rozhodovat i **rozhodci**, na nichž se sporné strany dohodly v rozhodčí smlouvě nebo v rozhodčí doložce jako součásti uzavírané smlouvy. Rozhodčí řízení (arbitráž) je formou mimosoudního řešení sporů nezávislými a nestrannými rozhodci. Rozhodování rozhodců je méně formální, je neveřejné a končí vydáním **rozhodčího nálezu**. Rozhodčí nález je postaven na roveň soudního rozhodnutí a je rozhodnutím konečným, jež nelze napadnout odvoláním.

9. Donucení

Stanovení právní odpovědnosti v sobě zahrnuje nepříznivé následky za nesplnění právní povinnosti a prvek státního donucení.

A) Donucení nepřímé - uložení nové sankční povinnosti, kterou porušitel právní povinnosti dříve neměl a která pro něj znamená újmu.

- Soukromoprávní delikt – je obvykle určitým ekvivalentem újmy, např. náhrada škody, sankční úroku, smluvní pokuta apod. Nastupuje zpravidla již v důsledku samotného porušení práva (např. povinnost k náhradě škody).
- Veřejnoprávní delikt - sankce nastupuje teprve vydáním aktu aplikace práva (např. odsuzující rozsudek za trestný čin).

B) Donucení přímé - bezprostřední nucené splnění existující hmotně právní povinnosti. Může mít podobu:

- **bezprostředního zákroku** – zásah policie v případě narušování veřejného pořádku či páchání trestného činu.
- obvykle má ale podobu **výkonu rozhodnutí** (exekuce), a to v důsledku:
 - nesplnění povinnosti stanovené ve vykonatelném rozhodnutí (např. exekuce k vydobytí dluhu na výživném,
 - povinnosti podrobit se nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

10. Právo na odpor

Má přirozenoprávní základ. V Listině základních práv a svobod je **právo na odpor** vymezeno v čl. 23: „Občané mají právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou, jestliže činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků jsou znemožněny.“

Od tohoto základního práva je třeba odlišovat projevy **občanské neposlušnosti** jako záměrný, veřejný a nenásilný protest k ochraně práv, hodnot, principů a ideálů, jímž jedinec nebo skupina osob vyjadřují nesouhlas se stavem politiky, s rozhodnutími orgánů veřejné moci, s obsahem právních norem apod. Projevy občanské neposlušnosti nejsou právem aprobovány a v konkrétních projevech mohou být nelegální a právně sankcionované. Občanská neposlušnost je často projevem konfliktu svědomí založeném na politickém, náboženském, morálním, ekologickém, filosofickém nebo jiném obdobném přesvědčení.

Děkuji za pozornost